

Giacomo Leopardi, *Περί Τεχνών και Γραμμάτων*,
Printa, Αθήνα 2004, σσ. 287

Απ' αφορμή, παλιότερα, την έκδοση της *Θεωρίας της Ηδονής* (Printa, Αθήνα 2001), είχαμε την ευκαιρία ν' ασχοληθούμε με τις φιλοσοφικές απόψεις του Giacomo Leopardi (1798-1837), μεγάλου Ιταλού ποιητή του 19ου αιώνα (βλέπε *Ουτοπία*, τεύχος 48, σσ. 173-4).

Η τωρινή έκδοση φωτίζει ένα σημαντικό μέρος των θεωρητικών θέσεων του Λεοπάρντι γύρω από τα ζητήματα της αισθητικής. Κεντρική κατηγορία της θεωρίας της τέχνης του Λεοπάρντι είναι η *μίμηση*, που ορίζεται ως ο σκοπός της τέχνης καθεαυτόν. Πρόκειται για τη μίμηση της φύσης «που αποτελεί το αντικείμενο των καλών τεχνών» (σ. 15). Αυτή συνίσταται στην πιστή απεικόνιση του πρωτοτύπου, ανεξαρτήτως αν το τελευταίο μπορεί να θεωρηθεί ως «ωραίο» ή «άσχημο». Η αντίληψη αυτή του Λεοπάρντι για το αντικείμενο των τεχνών πηγάζει από το *ρεαλισμό* του, που αποτελεί άλλωστε και την ουσία της αισθητικής του θεωρίας. Αυτός ο ρεαλισμός τροφοδοτείται από (και τροφοδοτεί) τον φιλοσοφικό υλισμό, ο οποίος, ωστόσο, δεν καταφέρνει να ξεφύγει από τη μηχανιστική αντίληψη για τη φύση, που ήταν ακόμα κυρίαρχη στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Έτσι ο Λεοπάρντι, ενώ από τη μια θεωρεί πως «...το πνεύμα, όποιο κι αν είναι, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια ικανότητα

παρατήρησης και σύγκρισης, η οποία οφείλεται στη λεπτότητα των οργάνων, και, ανάλογα με το βαθμό τελειοποίησης της δομής τους, θα μπορεί κανείς να μιλά με περισσότερο ή λιγότερη ευφυΐα», χαράσσει από την άλλη μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη φύση και τη λογική, χωρίς να βλέπει την αντανάκλαση της πρώτης στη δεύτερη. Γι' αυτόν η φύση είναι σταθερή, αμετάβλητη και απαράλλαχτη σε αντίθεση με το «βασιλείο της λογικής», που μεταβάλλεται ανάλογα με τις εποχές, τα ήθη και την πρόοδο των ανθρώπινων γνώσεων. Ο νατουραλισμός του Λεοπάρντι συνδέεται άμεσα με την (ή πιο σωστά καταλήγει στην) απαισιοδοξία. «Η μόνη ποίηση που ταιριάζει στην εποχή μας είναι η μελαγχολική ποίηση» (σ. 233) γράφει. Η απαισιοδοξία του οφείλεται στο ότι δεν βλέπει στην πρακτική δραστηριότητα του ανθρώπου εκείνη τη δημιουργική δύναμη που μετασχηματίζει τη φύση και μαζί μ' αυτήν και τον ίδιο τον άνθρωπο. Δεν πιστεύει, επίσης, στη σημασία της παιδείας και της αγωγής· ξεχνά εοἶρσο τον Δημόκριτο όταν έλεγε (απ. 33) ότι «η φύσις και η διδαχή παραπλήσιον εστί· και γαρ η διδαχή μεταρυσμοί τον άνθρωπον, μεταρυσμούσα δε φυσιοποιεί» (Ο W. Nestle παρατηρεί ότι το «φυσιοποιεί» εδώ μπορεί να σημαίνει είτε «δημιουργεί νέα φύση», είτε «δημιουργεί όπως η φύση»·

πρβλ. Από τον Μύθο στον Λόγο, τ. Α', εκδ. Γνώση, Αθήνα 1999, σ. 320 και υποσ. 109 της αυτής σελίδας).

Έντονος είναι ο αντιπλατωνισμός του Λεοπάρντι. Σε κάθε ευκαιρία, ο Ιταλός ποιητής και φιλόσοφος απορρίπτει τη θεωρία περί έμφυτων ιδεών, φέρνοντας πολυάριθμα παραδείγματα από το χώρο των τεχνών. Διακηρύσσει πως μόνο «διαμέσου της αίσθησης εισέρχεται στη νόηση η ιδέα» (σ. 213) και υποστηρίζει πως το ωραίο δεν είναι απόλυτο (δηλαδή δεν υπάρχει κάποια ιδέα του ωραίου ή κάποιο ιδεώδες ωραίο), αλλά ταυτίζεται με τη συμβατότητα και είναι, ως εκ τούτου, έννοια σχετική. Όπως ακριβώς στη θεωρία του για την ηδονή, έτσι και στη θεωρία για το ωραίο, ο Λεοπάρντι δίνει έμφαση στην τάση (κλίση) του ατόμου για το άπειρο (που είναι και το θέμα ενός από τα καλύτερα ποιήματά του), το οποίο ωστόσο δεν μπορεί να κατακτήσει. Η ηδονή και το ωραίο καθίστανται δυνατά μονάχα στο βαθμό που αποτελούν άρνηση της απόλυτης ηδονής και του απόλυτου ωραίου.

Όμως ο Λεοπάρντι δεν παραλείπει ν' ασκήσει δριμεία κριτική στο ρομαντισμό και τους κύριους εκπροσώπους του. Μέμφεται ιδιαίτερα τον Λόρδο Μπάιρον για την παραδοξότητα των ηρώων του και των παθών τους, ενώ υποστηρίζει την «κλασική» θεματολογία (που ανάγεται σε περασμένους αιώνες), *versus* της «επικαιρης» θεματολογίας του ρομαντισμού. Μ' αυτό τον τρόπο η ρεαλιστική κριτική του Λεοπάρντι στο ρομαντισμό μένει στη μέση του δρόμου, αφού στηρίζεται αποκλειστικά σε πρότυπα του παρελθόντος, πρωτίστως της ελληνικής και ρωμαϊκής αρχαιότητας. Ο θαυμασμός του για την τελευταία είναι έκ-

δηλος: ο ίδιος μετέφρασε στα ιταλικά Έλληνες και Λατίνους συγγραφείς, ενώ θεωρεί τον Όμηρο, τον Κικέρωνα, τον Οράτιο όπως και άλλους κλασικούς άφθαστα πρότυπα με τα οποία κανένας σύγχρονος ή μελλοντικός συγγραφέας δεν θα μπορέσει ποτέ να παραβληθεί.

Το όλο θεωρητικό έργο του Λεοπάρντι υπερβαίνει τις 4.000 χειρόγραφες σελίδες. Ανάμεσά τους μπορεί κανείς να βρει οξυδερκέστετες παρατηρήσεις που αφορούν ζητήματα της φιλοσοφίας, της γλωσσολογίας, της μουσικής, της αρχιτεκτονικής, της ποίησης και άλλων πεδίων έρευνας. Σημαντική υπήρξε ακόμη η ενασχόλησή του με τις φυσικές επιστήμες, η οποία συνέβαλε αναμφίβολα στη διαμόρφωση της υλιστικής του κοσμοθεωρίας. Η μόρφωσή του ήταν πλατιά και τα πνευματικά του ενδιαφέροντα πολυποίκιλα. Δεν μπορούμε, όμως, να πούμε το ίδιο και για το βίο του: ήταν εκ γενετής ασθενικός κι έζησε μια σχετικά σύντομη ζωή γεμάτη πόνο και στερήσεις. Ο ίδιος, πάντως, είχε συναίσθηση των περιορισμών του και το εξέφρασε αυτό πολύ γλαφυρά σε μια από τις περίφημες *Σκέψεις* του (*Pensieri*), λέγοντας πως «το πιο αδιάφευστο σημάδι ότι ένας άνθρωπος δεν φιλοσοφεί αρκετά ούτε είναι αρκετά γνωστικός είναι το να περιμένει να γίνει η ζωή όλο γνώση και φιλοσοφία» (Σκέψη XXVII).

Ευχής έργο θα ήταν να συνεχιστεί η έκδοση –θεματική έστω– του θεωρητικού έργου του Λεοπάρντι στη γλώσσα μας. Από τη μελέτη αυτού του έργου είναι βέβαιο πως μόνο οφέλη θα μπορούσε ν' αποκομίσει ο αναγνώστης.

Γιώργος Ν. Νικητόπουλος